

Зохиомжлох үйлээр суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх нь: “Зохиомж, өнгө судлал” хичээлийн жишээн дээр

Бямбацэрэн Галбадрах

Монгол улс, Улаанбаатар, Монгол Улсын Боловсролын Их Сургууль, Дүрслэх урлаг, технологийн сургууль, Дүрслэх урлагийн тэнхим

Холбоо барих зохиогч: gal.badrakh@msue.edu.mn

Хүлээн авсан: 2022.10.15

Засварласан: 2022.11.16

Хэвлэлтэд авсан: 2022.12.07

Хураангуй

Орчин үеийн нийгэмд бие даан ажиллаж амьдрах чадвартай иргэнийг бэлтгэх нь боловсролын нэг гол зорилго бөгөөд энэ зорилгын хүрээнд суралцагчдад эзэмшүүлэхийг зорьж буй голлох чадваруудын нэг нь бүтээлч сэтгэлгээний чадвар юм. Суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг дүрслэх урлагийн сургалтаар хөгжүүлэх боломжийг судалж, “Багш, урлагийн боловсрол” бакалаврын хөтөлбөрийн “Зохиомж, өнгө судлал” хичээлийн хүрээнд сургалтад хэрэглэх арга зүйг туршин боловсруулахыг бид зорилгоо болгосон. Судалгаанд 2013 оноос 2022 оны хооронд зохиомж, өнгө судлал хичээлийг судалсан нийт 250 оюутан хамрагдсан ба оюутнуудын дүрсээр зохиомжлох үйлийн явцад бүтээлч сэтгэлгээнд суралцсан явц, ахиц өөрчлөлтийг бүлгийн болон ганцаарчилсан түвшинд ажиглалтын аргаар судалсан. Судалгааны үр дүнд “Багш, урлагийн боловсрол” хөтөлбөрөөр суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг зохиомжлох үйлээр хөгжүүлэх боломжтой гэдгийг нотолж, суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээний хөгжлийг дүрсийн зохиомжлох үйлээр хэмжих шалгуурууд, сургалтад ашиглах арга зүйг тус тус боловсрууллаа.

Түлхүүр үг: Бүтээлч сэтгэлгээ, хэвшмэл сэтгэлгээ, дүрс, зохиомж, хөгжүүлэлт, шинэ санаа, оновчтой шийдэл

Удиртгал

Өнөө үед хувь хүнээс тодорхой сэтгэлгээний ур чадварууд эзэмшихийг хурдацтай явагдаж буй нийгэм, эдийн засаг хөгжил шаардаж байна. Тэдгээр сэтгэлгээний ур чадваруудын нэг нь бүтээлч сэтгэлгээний чадвар юм. Улсын Их Хурлаас 2015 онд төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлогын гуравдугаар бүлэгт Боловсролын хөгжлийн стратегийг тодорхойлохдоо “Суурь боловсролыг амьдрах ухаан, шинжлэх ухааны суурь мэдлэг, чадвар, бие даан бүтээлчээр суралцах чадамж эзэмших үе хэмээн хөгжүүлнэ” гэж заажээ (Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого, 2015, х.2). 2015 оноос Монгол улсад хэрэгжүүлсэн суурь боловсролын Сургалтын цөм хөтөлбөрийн зорилгод “Сурагч бүрийг сурах арга барил, амьдрах

ухаан, шинжлэх ухааны суурь мэдлэг, чадвар, бие даан бүтээлчээр суралцах чадвар эзэмших, үндэсний хэл, түүх, соёлоо дээдлэн хөгжүүлэх, ардчилсан, хүмүүнлэг үзэлтэй иргэн болон төлөвших боломж олгох” гэж заасан бол цөм хөтөлбөрийн зарчимд “Сурагч бүрийн бүтээлч үйл ажиллагаанд суурилан үйлийн явцад суралцах нөхцөлийг бүрдүүлсэн байх” гэж заажээ (Боловсрол Соёл Шинжлэх Ухааны Яам, 2015, х.19). Монгол улсын багшлах боловсон хүчний дийлэнхийг бэлтгэн гаргадаг Монгол Улсын Боловсролын Их Сургууль (МУБИС) өөрийн эрхэм зорилгоо “Хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх чадамжтай бүтээлч багш, боловсролын болон шинжлэх ухааны бусад салбарын мэргэжилтэн бэлтгэн гаргах” гэж тодорхойлжээ. Эдгээр нь Монгол улсын боловсролын зорилгод сурагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх нь чухал болохыг онцлон тэмдэглэсэн байна. Сурагчдад бүтээлчээр суралцах чадамж олгохын тулд багш хүн өөрөө бүтээлч сэтгэлгээг эзэмшсэн байх нь зүйн хэрэг юм. МУБИС багш бэлтгэх бакалаврын хөтөлбөрийн хичээлүүддээ бүтээлч сэтгэлгээг эзэмшүүлэх агуулга, арга зүйг тусгасан бөгөөд “Бүтээлч сэтгэлгээ” хичээлийг мөн сонгон судлахаар тусгасан байна. Дүрслэх урлаг, дизайн, технологийн багш, уран бүтээлч болохоор суралцаж буй оюутнуудын хувьд орчин үеийн урлагийг ойлгох, шинийг зохион бүтээх, санаачлах чадвартай болох, үүний тулд тогтсон хэвшмэл сэтгэлгээгээ өөрчлөх, шинээр сэтгэж сурах зайлшгүй шаардлага тавигддаг. Товчоор хэлбэл сургалтын нэгэн гол зорилго нь суралцагчдад буй хэвшмэл сэтгэлгээг өөрчлөх, бүтээлч сэтгэлгээнд сургах юм. Энэхүү судалгаагаар “Багш, урлагийн боловсрол” бакалаврын хөтөлбөрийн хүрээнд судалж байгаа зохиомж, өнгө судлалын хичээлээр суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх боломжийг судалж, сургалтын арга зүйг боловсруулахыг зорилоо.

Сэдвийн судлагдсан байдал

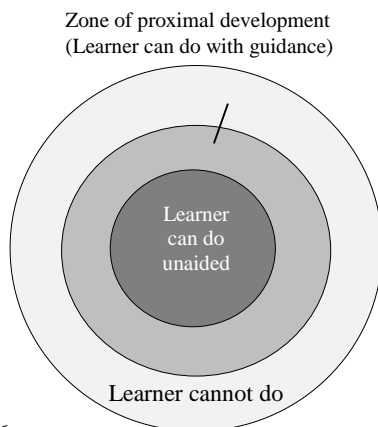
Бүтээлч сэтгэлгээний талаар голлон судалгаа явуулсан Америкийн сэтгэлзүйч Ж.П.Гилфорд бүтээлч байдал (Creativity) хэмээх нэр томъёог анх гаргаж ирсэн бөгөөд “Divergent буюу задалж бодох хэлбэр нь шинэлэг, хэвшмэл бусаар бодох хэлбэр буюу бүтээлч сэтгэлгээ юм. Тэгэхээр бүтээлчээр сэтгэнэ гэдэг нь тогтсон хэм хэмжээ, дүрэм журмыг эвдэж өөрөөр бодохыг хэлнэ” гэжээ. Ж.П.Гилфорд мөн бүтээлч сэтгэлгээг хэмжиж болно гэж үзээд 1967 онд бүтээлч сэтгэлгээний тоон чанарыг гаргах боломжит хувилбарыг хэрэглэх шалгуурыг зохиосон байна. Дэлхийн өндөр хөгжилтэй орнууд түүний боловсруулсан онолыг үндэслэн бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх хөтөлбөрүүдийг зохиож, боловсролын системдээ нэвтрүүлж иржээ. Монгол улсын хэмжээнд суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх талаар ерөнхий боловсролын сургуулиуд болон их, дээд сургуулиудын судлагдахуунуудын хүрээнд туршилт, судалгаанууд хийгдсэн байна. Тухайлбал, нийгмийн ухаан, хими, монгол хэл, технологи зэрэг хичээлүүдэд бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх арга зүйг туршсан судалгааг эрдэмтэн, судлаачид явуулжээ. Тухайлбал, ЕБС-ийн хүрээнд судлаач Б.Энхцэцэг (2013) онд нийгмийн ухааны хичээлд, Г.Батбаяр ЕБС-ийн бага ангийн математикийн хичээлд суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх боломжтойг ноголж, хэрэгжүүлэх арга зүйг боловсруулжээ (Батбаяр, 2021, х.167). Бакалаврын сургалтын түвшинд нэхмэлийн технологийн хичээлд оюутнуудын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх судалгаа туршилтыг явуулсан байна (Энхмаа, 2020, х.75). Эдгээрээс харахад дийлэнх судлаачид бүтээлч сэтгэлгээг тогтсон хэв уламжлалыг эвдэх, шинээр сэтгэх

өвөрмөц үйл гэж тодорхойлсон байна. Бид энэхүү судалгаандаа бүтээлч сэтгэлгээгээр уламжлал, тогтсон хэв маягийг эвдэх, шинээр сэтгэх чиглэлээр сурагчдыг хөгжүүлэх арга зүйг боловсруулахыг зорилоо. “Багш, урлагийн боловсрол” хөтөлбөрийн хүрээнд бакалаврын сургалтын түвшинд дүрслэх урлагийн сургалтаар суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх туршилт манай орны хувьд хийгдээгүй тул энэ хүрээнд суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх арга зүйг туршиж судаллаа.

Судалгааны арга зүй

Судалгаанд 2013 оноос 2022 оны хооронд “Зохиомж, өнгө судлал” хичээлийг судалсан нийт 250 оюутнуудын 30000 ноорог зураг (эскиз) хэрэглэв. Судалгааны явцад оюутнуудын ноорог зургуудад ажиглалт, судалгаа хийж, оюутнуудын зохиомжлох чадварт суралцах үеийн хөгжлийг бүлгийн болон ганцаарчилсан түвшинд ажиглалтын аргаар судаллаа. Судалгаанд баримт, мэдээллүүдийг задлан шинжлэх, нийтлэг шинжүүдийг бүлэглэн нэгтгэн дүгнэх, харьцуулах зэрэг аргуудыг ашиглалаа. Суралцагчдад мэдлэг, чадварыг үйлийн явцад мэдлэг бүтээх замаар эзэмшүүлж байгаа тул боловсрол судлалын талаас Орос, Зөвлөлтийн сэтгэл зүйч Л.Выготскийн үндэслэсэн Конструктивизм болон түүний боловсруулсан Хөгжлийн ойрын бүсийн онол нь суралцагчдыг бүтээлч сэтгэлгээнд сургах онолын гол үндэслэл болно. Хөгжлийн ойрын бүсийн онолд аливаа суралцагчийн шинэ зүйлд суралцах үе шатыг тодорхой харуулсан нь (Зураг 1) суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээнд суралцах үйл явцтай нийцэж байна.

Figure 1
Zone of proximal development

Source: Vygotsky, 1934, p.86

Суралцагчийн ахиц, өөрчлөлтийг судлахын тулд зохиомжлох чадварт суралцах үе шат бүрд, тухайлбал хичээлийн эхэнд, дунд, төгсгөл үед бүтээлийн санаа, гүйцэтгэл ямар байсан, хэрхэн өөрчлөгдсөн зэргээр бүтээлийн санаануудыг хооронд нь харьцуулах, бусдын бүтээлийн санаа, бүтээлтэй харьцуулах гэсэн үндсэн хоёр хэлбэрээр харьцуулах аргыг хэрэглэлээ. Суралцагчдын зохиомжлох үйл болон бүтээлч сэтгэлгээнд суралцах явцад бүтээлүүдийн санаанд гарч буй

нийтлэг болон ялгаатай хэв шинжүүдийг тогтооход задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх аргуудыг ашиглаж, суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээний хөгжлийг Ж.П.Гилфордын боловсруулсан уян хатан байдал, өвөрмөц байдал, шинэлэг байдал, улам төгөлдөржүүлэх байдал шалгууруудаар үнэлсэн. Уян хатан байдалд /fluency/ бүтээлийн олон төрлийн үр ашигтай санааг авч үзэж байгаа бол өвөрмөц байдалд /flexibility/ төрөл бүрийн хувилбаруудыг, шинэлэг байдалд /originality/ өмнө өөрөө болон бусдын бүтээгээгүй шинэ санааг дэвшүүлсэн байдлыг, төгөлдөржүүлэх байдалд /elaboration/ гаргасан санаагаа хэрхэн боловсруулж сайжруулсныг тус тус авч үзсэн.

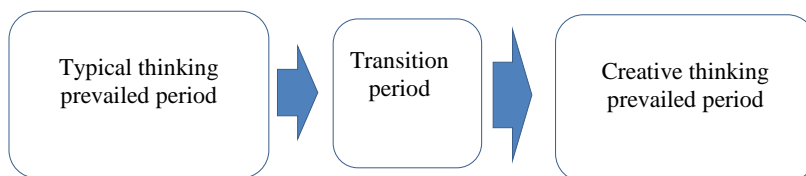
Судалгааны үр дүн ба хэлэлцүүлэг

“Зохиомж, өнгө судлал” хичээлийн стандарт, хөтөлбөрийн дагуу оюутнууд дүрсээр зохиомжлох үйлийн явцад зохиомжлох чадварт суралцдаг. Оросын их зураач Василий Кандинский, Каземир Малевич нарын үндэслэсэн дүрслэх урлагийн хийсвэр сэтгэлгээний урсгалууд болох абстракт, суперматист урсгалууд нь бодит зүйлийг биш, хийсвэр зүйлийг тухайлбал, төрөл бүрийн дүрс, зураас өнгийн зохиомж, дүрслэлээр утга санаагаа илэрхийлж, бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх чиглэлд голлон холбогддог тул хичээлээр явагдаж байгаа сургалт, судалгааг дүрслэх урлагийн талаас эдгээр онол, үзэл баримтлалтай холболоо. Учир нь 1911 онд В.Кандинскийн хэвлүүлсэн “Урлаг дахь оюуны тухай” өгүүлэлд Абстракционизм бол ирээдүйн урлаг гэж тунхагласан байдаг (Сосор, 2008, х.4). Дүрсээр зохиомжлох үйл, сургалтад В.Кандинский, К.Малевич нарын үндэслэсэн Абстракт, Суперматист /Хийсвэр сэтгэлгээний урлаг/-ийн зарчмыг баримталснаар суралцагчид бодит ертөнцийн хуульд баригдахгүй, дүрсүүдийг чөлөөтэй, хийсвэрээр сэтгэж, тогтсон хэв загварын дагуу биш, шинээр сэтгэж зохиомжууд бүтээх нөхцөл бүрддэг. Хийсвэр сэтгэлгээний урлагт дүрсээр зохиомжлох үйлийг хүний дотоод сэтгэлийн хөдөлгөөний илэрхийлэл гэж үздэг бөгөөд энэ зарчмыг сургалтад хэрэглэх нь суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд мөн тустай. Судлаач З.Баярмагнай “Дүрслэх урлагийн багш нь тухайн хичээлийн сэдлийг оновчтой сонгож, сэтгэхүйн үйл ажиллагаанд хөтлөн оруулах чиглэлээр менежмент хийх нь тэдний зохиомжлох үйлийн баримжааг хөгжүүлэх үндэс болно” гэжээ (Баярмагнай, 2013, х.110). Энэхүү онол, сургалтын үйл явц, үр дүнгээс үзэхэд зохиомж, өнгө судлалын хичээлээр суралцагчдын хийсэн зохиомжуудаар суралцагчдыг бүтээлч сэтгэлгээнд суралцсан гэж үзэх үндэстэй юм. Учир нь судлаачид бүтээлч сэтгэлгээг тогтсон хэв уламжлалыг эвдэх, шинээр сэтгэх өвөрмөц үйл гэж тодорхойлсон билээ. Аливаа хүн, уран бүтээлч тухайн нийгэм, цаг үеийн бүтээгдэхүүн, тусгал байдаг. Энэ утгаар харвал тухайн хүн, уран бүтээлчид тухайн нийгмийн соёл, урлаг, ертөнцийг үзэх үзэл шингэсэн, нөлөөлсөн байдаг. Суралцагчдыг зохиомжлох чадварт сургахын тулд хичээлийн бүлэг дасгал, даалгаврын хүрээнд хийсэн эскизүүдийг дараах гурван хэсэгт хувааж үзлээ. i) Эхэн үеийн эскизүүд (дүрсээр зохиомжлох чадварт суралцаагүй үеийн), ii) явцын эскизүүд (багшийн чиглүүлэг, зөвлөгөөний дагуу сайжруулалт хийх үеийн), iii) төгсгөлийн батлагдсан эскизүүд (сайжруулалт хийж, зохиомжлолын дүрэм, шаардлагыг хангаж зөвшөөрөгдсөн, бүтээлч сэтгэлгээг тусгасан). Оюутнуудын эхэн үеийн эскизүүд дэх зохиомж, дүрсүүдийн хэлбэр, хөдөлгөөн, байрлал зэргийг судалж үзэхэд дараах нийтлэг, адил, төсөөтэй шинжүүд

ажиглагдав. Үүнд: Дүрсүүдийн хэлбэрийг төрөл бүрээр хувиргаж байгаа байдал, дүрсүүдийн хөдөлгөөний шийдэл, бодит ертөнцийн хуульд захирагдаж буй эсэх. Дүрсээр зохиомжлох дасгалуудыг ажиллах явцад зохиомжийн төв, тэнцвэр, хэмнэл, давтамж, тэгш хэм, зохицол, харьцаа зэрэг ойлголтууд болон зохиомжийн хуулиудыг судалж, мэдлэг эзэмших ба энэ үйл явц нь үйлийн явцад мэдлэг бүтээх, асуудал шийдвэрлэх сургалтын арга зүйн дагуу явагддаг. Суралцагчид зохиомжлох үйлд суралцахад бусдын өмнө хийж бүтээгээгүй шинэ зохиомж бүтээх нь хэцүү, амаргүй ажил бөгөөд асуудал шийдвэрлэх шинжтэй байдаг. Зохиомжийн зүй тогтол нь тэгш ба тэгш бус хэмтэй байдаг бөгөөд “тэгш хэмийн зүй тогтолд захирагдан шийдвэрлэгдсэн зохиомж нь юмсыг тайван, төв, тогтвортой болгодог бөгөөд шийдвэрлэхэд харьцангуйгаар хялбар байдаг. Тэгш бус хэмт зохиомж нь тэгш хэмт зохиомжоос нэлээд баялаг шийдэлттэй байдаг нь зураачаас тэнцвэрийн нарийн мэдрэмж, өрөлтийн их туршлагыг шаарддаг” (Одон, 1988, х.77) тул тэгш бус хэмийн зүй тогтлыг илүү баримтлахыг суралцагчдаас шаардах нь илүү асуудал шийдвэрлэх, хөгжүүлэх шинжтэй байна. Урлаг судлаач Е.В.Волкова бичихдээ “Урлагт хэмнэлийн давтамж нь хатуу бөгөөд математик шиг яг тогтсон байдаггүй цаг зуурын эмх цэгцийн горим журмаас ухралт хийхийг ямагт шаардаж байдаг (Волкова, 1974, х.28). Бидний судалгаанд зохиомж бүтээх дадлага ажлын явцад математикийн хатуу хэмнэлийн дагуу хийсэн оюутнуудын эскизүүд бүтээлч сэтгэлгээний илрэл багатай байгаа нь ажиглагдаж байна. Математикийн хэмнэл, жишээлбэл өсөх хэмнэл нь арифметик прогресс, геометр прогрессуудын зарчим хуульд баригдах ба тухайн зүй тогтлыг суралцагч хатуу сонгож дүрсэлж эхэлсэн бол өөрчлөх боломжийг олгодоггүй, дагахаас аргагүй байдалд хүрдэг.

Figure 2

The process of learning and shifting to creative thinking

Зохиомжлох үйлээр суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх сургалт нь систем дараалалтай, цогц дасгал даалгавар гүйцэтгэх хэвшмэл сэтгэлгээ давамгайлсан байдлаас бүтээлч сэтгэлгээ давамгайлсан байдалд шилжих замаар явагдах бөгөөд Л.Выготскийн боловсруулсан шатлан суралцах үзэлтэй ижил загвараар явагдана (Зураг 2). Зохиомж, өнгө судлал хичээлийг судалж байгаа оюутнуудын дундаж нас 20 гэж тооцвол тэд мөн тухайн цаг үе, нийгэм, орчин, соёл урлаг, нөлөөллийг 18 жилийн туршид тодорхой хэмжээгээр авсан, шингээсэн гэсэн үг юм. Тухайн нийгэм, соёлын нөлөөнд автана гэдэг нь хүн бүрд тодорхой хэмжээгээр хэвшмэл сэтгэлгээ суусан байна гэж үзэж байна. Сургалтын явцад дийлэнх оюутнуудын гарааны цэг буюу хэвшмэл сэтгэлгээ, барианы цэг буюу чөлөөт сэтгэлгээ, тэдгээрийн хоорондох ахиц, шилжилтийг зураг, зохиомжид хэрхэн ялган харах нь мөн чухал асуудал байв. Зохиомж хийхэд дараах зарчмуудыг баримтлах нь үр дүнтэй байна. Үүнд: Зохиомжид дүрсүүдийг чөлөөтэй хувиргаж авах, зохиомж аль болох шинэ санаа, содон шийдэлтэй байх,

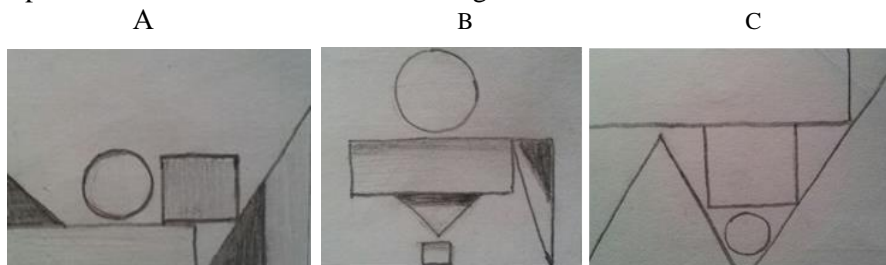
нэгэн хэвийн, хуучинсаг дүрслэлээс татгалзах болон зохиомж дахь дүрслэл бодит ертөнцийн хуулиас ангид (үл баригдмал) байж болно. Судлаач Ж.Төмөрбат зохиомж бүтээхэд дараах зарчмуудыг баримтлахаар тусгасан нь мөн бидний судалгааны үр дүнд гаргасан зарим зарчмуудтай нийцэж байна. Үүнд: Зохиомжийн шийдэлт чөлөөтэй байх, шинэлэг шийдэлтэй байх, орон зайн шийдэлт чөлөөтэй байх зэрэг байна (Төмөрбат, 2013, х.32). Хэвшмэл болон бүтээлч сэтгэлгээний ялгааг суралцагчдын эскиз, зурагт буй дүрсүүдийн хэлбэр, хэмжээ, байрлалын давтагдалтаас судалж, дараах байдлаар ялган хүснэгтэд харууллаа (Хүснэгт 1). Судалгаанд суралцагчид эхний гараа болох хэвшмэл сэтгэлгээ давамгайлсан байдлаас бүтээлч сэтгэлгээ давамгайлсан байдал хэрхэн шилжиж байгаа үйл явцыг судаллаа.

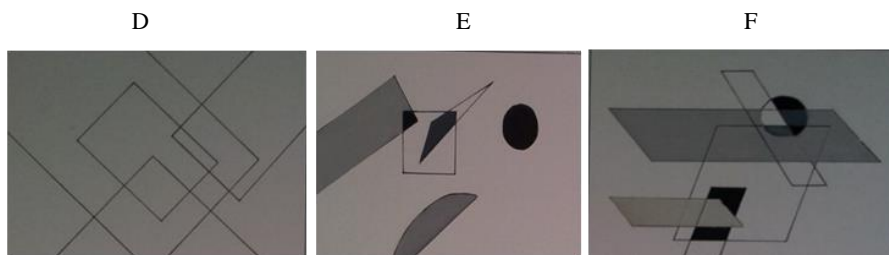
Table 1
Typical and creative thinking evidence on compositions of students

Typical thinking	Creative Thinking
Shapes with similar sizes	Shapes with many different sizes
Same shapes on sketches	Different shapes on sketches
To place shapes through law on gravity	To place shapes in spite of law on gravity
To place shapes only within the frame	To place shapes not just inside of frame
To think of an image as a real object	To think of an image not as a real object, it can interact with each other
To think of an image as a “frozen”	To think of shapes as living beings that move and interact with each other

Суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээний хөгжлийг ганцаарчилсан байдлаар судалсан судалгааны явцад нэг оюутны зохиомжлох үйл хэрхэн өөрчлөгдөж, хөгжиж байгааг авч үзье. Оюутан Д-ын сургалтын ажлуудаас жишээ болгон харуулав (Зураг 3. А - F). Эхний эскизэд дүрсүүдийг ертөнцийн таталцлын хуулийг тооцон сэтгэж, ширээ, гадаргуу дээр өрсөн биет байдлаар өрсөн (Зураг 3. А) бол удаах эскизэд ертөнцийн таталцлын хуулиас салж, дүрсүүдийг хувирган том, жижиг болгож сэтгэлгээ өөрчлөгдөж байгаа харагдаж байгаа боловч дүрсүүдийг хүнчлэн, бодит сэтгэхүйгээс салахгүй байгаа нь мөн харагдана (Зураг 3. В). Гурав дахь зурагт дүрсүүдийг том, жижиг болгон хувиргасан боловч харилцан үл нэвтрэх шинжтэй байна (Зураг 3. С). Төгсгөлийн ажлуудад дүрсийг орон зайд чөлөөтэй байрлуулсан, сонин шийдэлтэй зохиомжууд үүсгэж, сэтгэлгээний хувьд хөгжсөнийг харж болно (Зураг 3. D, E, F).

Figure 3
Development of the student's creative thinking

Суралцагчдын сургалтын эхэн үеийн хэвшмэл сэтгэлгээ болон төгсгөл үеийн бүтээлч сэтгэлгээг харуулсан хоёр эскизийг зэрэгцүүлэн харуулав (Зураг 4). Дүрсүүд хоорондоо ижил хэмжээтэй, нэг нэгэн рүүгээ нэвтэрч үл болох биеттэй адил, зургийн хавтгай дотор байрласан байгаа бол удаах зурагт дүрсүүд хоорондоо ижил биш, том, жижиг хэмжээтэй, зарим дүрс талбайгаас гарч байрласан, өөр хоорондоо нийлсэн чөлөөтэй байрлалтай харагдана.

Figure 4
Comparative analysis. (A - At the beginning of the course , B - At the end of the course)

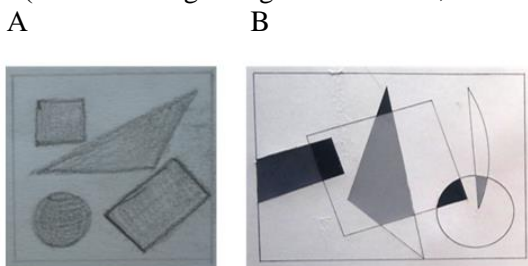
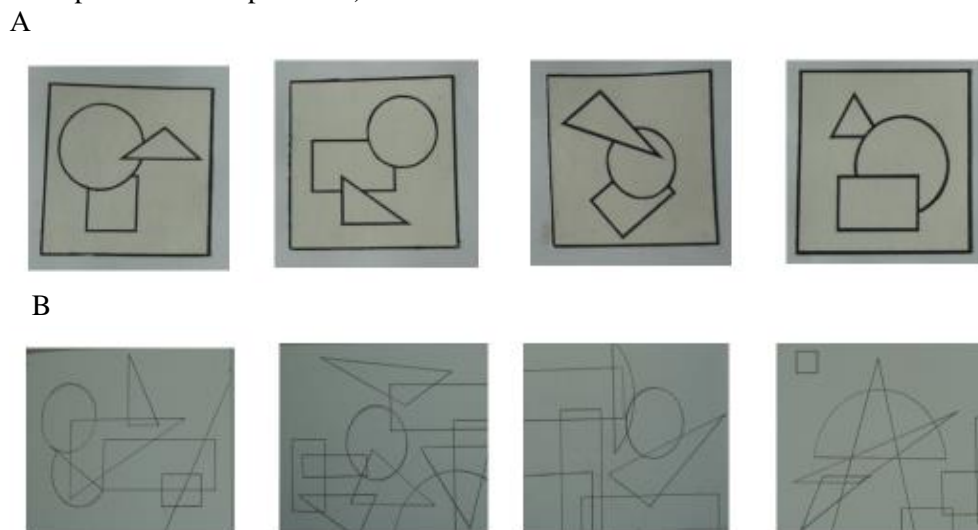

Figure 5
Comparative analysis on closed and open compositions. (A - Closed-value compositions, B - Open-value compositions)

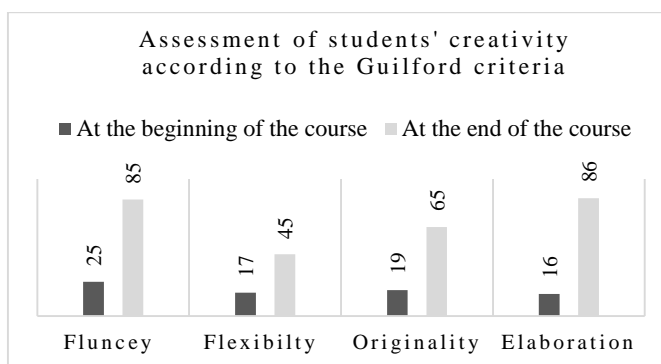

“Зохиомж өнгө, судлал” хичээлд дүрсийн зохиомжийн хувьд өмнө нь хаалттай зохиомжууд голлон хэрэглэгдэж байсан бол нээлттэй зохиомжуудыг ашигласнаар

сурагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд илүү үр дүнд хүрч байна. Хаалттай зохиомжуудад (зураг 5А) өгөгдсөн шоо дөрвөлжин хавтгайд геометрийн үндсэн гурван ширхэг дүрсийг тодорхой зайд байрлуулах хатуу дүрэмтэй байсан бол нээлтэй зохиомжуудад (зураг 5В) зургийн үндсэн хавтгайг зохиомжид тааруулан чөлөөтэй өөрчлөх, дүрсүүдийн тоог чөлөөтэй авах, зарим шаардлагатай тохиолдолд дүрсүүд талбайгаас гарч болохоор ч тусгасан нь суралцагчдын дүрсүүдийг чөлөөтэй зохиомжлох, бүтээлчээр сэтгэх бололцоог нэмэгдүүллээ. Суралцагчийн зохиомжийн санаа нь дараах тохиолдлуудад шинэ санаа гэж үнэлэгдэнэ. Нэгд, урд өмнө нь өөр уран бүтээлч, суралцагч тэр хувилбарыг бүтээгээгүй байх, өөрөөр хэлбэл бусдаас хуулбарлаагүй байх, хоёрт өөрийн өмнө хийсэн зохиомжийн санаатай адилгүй шинээр сэтгэсэн байх. Энэ тухай зохиолч Д.Батбаяр "... уран бүтээлчийн бүтээл туурвил урьд өмнөх уран бүтээлчдийн бүтээл туурвилаас огт өөр, шинэ байхаас гадна өөрийнх нь бүтээсэн урьд өмнөх бүтээл туурвил бүхнээс ч мөн шинэ байх ёстой." гэжээ (Батбаяр, 2021, х.167). Судлаач Боден бүтээлч байдлын түүхэн, сэтгэлзүйн гэсэн хоёр чиглэлийг тодорхойлсон (Wong & Michael Siu, 2011, p.439), бүтээлч байдлын түүхэн чиглэл гэдэгт урьд өмнөх уран бүтээлчдийн бүтээснээс өөр байх, сэтгэлзүйн чиглэл гэдэгт өөрийн өмнө бүтээснээс өөр байх гэж тодорхойлсон нь мөн дээрх санаатай нийлж байна. Суралцагчийн танилцах, судлах, эрэл хайгуул хийх, суралцах зохиомж, бүтээлийн санаа нь урд өмнө зураач, уран бүтээлч, оюутнуудын хийсэн ажил төдийгүй хүрээлэн буй орчин, байгаль ертөнц, бодит юмс, үзэгдэл дэх хөдөлгөөн, хэлбэр, хэмнэл, давтамж, зохицол зэрэг юм. Суралцагчийн эрэл хайгуул, бүтээлийн санаа шинэ содон биш, тодорхой үр дүнд хүрэхгүй бол их эрэл хайгуул хийж, бусдын хийсэн бүтээснээс төдийгүй байгаль ертөнц, үзэгдлээс санаа авах, суралцах хэрэгтэй болдог. Мөн "Зураач бодит ертөнцөд хандах хандлагагүйгээр зөвхөн өөрийн ухаанаар аливаа юмыг олох гэж оролдвол сэтгэлгээний зогсонги байдалд орно" гэжээ (Эрдэнэцог, 2020, х.141). Суралцагч аль болох олон бүтээлийн санаа, эскиз гаргах нь бүтээлч сэтгэлгээгээ хөгжүүлэх, задлахад чухал. Энэ тухай судлаач Род Жудкинс "Хэрвээ чи зуун санаа боловсруулбал тэдгээрийн нэг нь гайхалтай санаа байж болно. Хэрвээ чи таван санаа боловсруулбал тэдгээрээс гайхалтай байх магадлал тун бага байх болно" гэжээ (Judkins, 2016, p.46). Судлаач Скотт их зураач Пикассогийн алдарт "Герника" бүтээлийг бүтээсэн үйл явцыг судалж үзээд "Уран зураг бол туршилт, судалгаа юм гэжээ (Scott, 2010, p.7). Бүтээлч сэтгэлгээний тухай онол, шалгуурыг боловсруулсан Ж.П.Гилфорд сэтгэлгээний уян хатан, чөлөөт байдал, асуудлыг шийдэх олон хувилбар, шинэлэг байдал, төгөлдөржүүлэлт зэргийг бүтээлч сэтгэлгээг хэмжих шалгууруудаар сонгож авсан байна. Бидний сургалтын явцад оюутнуудын бүтээлч сэтгэлгээг хэмжихэд хэрэглэж буй шалгуурууд нь эдгээр шалгууруудтай нийцэж байна. Судлаач М. Russell "Хүний бүтээлч хандлага төрөлхийн байдаг, харин бүтээлч чадварыг сургах хэрэгтэй" (Russell, 2018, х.18) гэж үзсэн бөгөөд бүтээлч сэтгэлгээний чадварт суралцагчдыг сургах боломжтой гэдэг нь бидний судалгааны ажлаас харагдаж байна. Сургалтын эхэнд бүтээлч сэтгэлгээний хөгжил ихэнх оюутнуудад дутагдах боловч суралцагчдын оюун сэтгэлгээний онцлогоос шалтгаалж аливаа зүйлийг соргоогоор тусган авч хэрэгжүүлдэг, чөлөөтэй сэтгэх чадвартай оюутнууд мөн байна. Хичээлийн эхэнд суралцагчдын эскизүүдэд хэвшмэл сэтгэлгээний илрэл давамгайл байсан бол төгсгөлийн эскизүүдэд бүтээлч

сэтгэлгээний илрэл давамгайл болж байгаа нь зохиомжийн хичээл суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлж байна гэж үзэх үндэстэй байна (Зураг 4).

Figure 6
Experiment result

Хичээлийн эхэнд суралцагчдын гарааны үнэлгээг Ж.П.Гилфордын боловсруулсан бүтээлч сэтгэлгээний шалгууруудын дагуу тогтооход зохиомжийн олон санаа, шийдэл гаргах уян хатан байдал (Fluency) 25% байсан бол хичээлийн төгсгөлд 85%, зохиомжийн төрөл бүрийн хувилбарт шийдэл, өвөрмөц байдал (Flexibility) 17% байсан бол хичээлийн төгсгөлд 45%, шинэлэг байдал (Originality) 19% байсан бол хичээлийн төгсгөлд 65%, зохиомжийн төгөлдөржүүлэлт, сайжруулалт (Elaboration) 16% байсан бол хичээлийн төгсгөлд 86% болж өссөн байна (Зураг 6). “Зохиомж, өнгө судлал”-ын хичээлийг судалж байгаа нийт оюутнуудын ажил болон оюутан нэг бүрийн ганцаарчилсан ажлын судалгаанаас харахад сургалтын эхэнд суралцагчдад хэвшмэл сэтгэлгээ давамгайлж, бүтээлч сэтгэлгээний түвшин бага байсан бол сургалтын төгсгөлд шинэлэг, бүтээлч сэтгэлгээ давамгайлж, хөгжиж байгаа нь харагдаж байна. Зохиомж бүтээх үйл явцыг дизайны утгаар хэрэглээ талаас нь авч үзэхээс гадна уран зургийн хийсвэр сэтгэлгээний бүтээл бүтээх талаас нь авч үзэн хөгжүүлбэл суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх, оюуныг задлах чухал хэрэгсэл болох нь судалгааны явцад харагдлаа.

Дүгнэлт

Дүрсээр зохиомжлох үйл нь зохиомжийн төрөл бүрийн оновчтой олон хувилбарыг эрж хайх, шинэ санаа дэвшүүлэх, хэвшмэл ойлголтыг эвдэх, гаргасан санаагаа боловсронгуй болгож төгөлдөржүүлэх зэрэг бүтээлч сэтгэлгээний хөгжлийг тодорхойлох шалгууруудыг агуулсан байдгаараа дүрслэх урлагт суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд ашиглах дүрслэх урлаг сургалтын үр дүнтэй нэгэн хувилбар байж болно. Дүрслэх урлагт суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээний хөгжлийг дүрсээр зохиомжлох явцад Ж.П.Гилфордын шалгууруудаар үнэлэх боломжтой. Үүнд сэтгэлгээний уян хатан, чөлөөт байдал, асуудлыг шийдэх олон хувилбар, шинэлэг байдал, төгөлдөржүүлэлт зэрэг болно. Дүрсээр зохиомжлох үйлд суралцах үйл явц нь урлагийн сэтгэлгээний Абстракт, Суперматист урсгал, чиглэлүүдтэй холбогдох тул суралцагчдад орчин үеийн урлагуудыг ойлгох, мэдрэх, уран бүтээл хийхэд суурь нөлөө үзүүлнэ.

Ашигласан бүтээлийн жагсаалт

- Батбаяр, Г. (2021). Математикийн стандарт бус бодлогоор суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээний хөгжлийг дэмжих туршилт, үр дүн. II-V ангийн суралцагчдын жишээн дээр. *Диссертац*. Улаанбаатар.
- Батбаяр, Д. (2021). *Бүтээхүйн зүй тогтол*. Улаанбаатар: Соёмбо принтинг.
- Баярмагнай, З. (2013). *Дурслэх урлагийн хичээлээр сурагчдын зохиомжлох үйлийн баримжааг хөгжүүлэх арга зүй*. Улаанбаатар: Китаб.
- Боловсрол Соёл Шинжлэх Ухааны Яам. (2015). *Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр*. Улаанбаатар: Сод пресс.
- Волкова, Е. В. (1974). *Эстетический анализ художественных произведений*. Москва: Знание.
- Сосор, О. (2008). *Абстракционизм ба Кандинский*. Улаанбаатар: Магнатпресс.
- Judkins, R. (2016). *The Art of Creative Thinking*. New York: Perigee.
- Russell, M. (2017). Creativity as an attitude. *Урлаг, Биеийн тамир, Технологийн боловсролын хөгжлийн чиг хандлага. ОУЭШХ эмхэтгэл*, 18-22.
- Scott, L. K. (2010). Creative and Critical Thinking in the Arts and Sciences: Some examples of Congruence. *Forum on Public Policy*, 2010(2), 1-9.
- Wong, Y. L., Michael Siu, K. W. (2011). A model of creative design process for fostering creativity of students in design education. *International Journal of Technology and Design Education*, 22, 437-450. doi: <https://doi.org/10.1007/s10798-011-9162-8>
- Одон, Г., нар. (1988). *Хар зураг*. Улаанбаатар: Хэвлэлийн үйлдвэр.
- Төмөрбат, Ж. (2013). *Зохиомж, өнгө, хэлбэр, гоо сайхан*. Улаанбаатар: Бэмби-Сан. *Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого 2015*. (УИХ). (Улаанбаатар)
- Энхмаа, А. (2002). Бүтээлч сэтгэлгээ хөгжүүлэх арга зүй. *Диссертац*. Улаанбаатар.
- Энхцэцэг, Д. (2013). Бүтээлч сэтгэлгээ хөгжүүлэх аргын хэрэглээ, үр дүнгийн судалгаа. *Диссертац*. Улаанбаатар.
- Эрдэнэцог, Ц. (2020). *Уран зураг, Бүтээлч эрэл*. Улаанбаатар: Admon.
- Vygotsky, L. S. (1934). *Thought and language*. Cambridge: MIT press

Development of creative thinking skills of students through composition: In case of “Composition and color study” course

Galbadrakh Byambatseren

Department of fine art, School of Fine art and Technology, Mongolian National University of Education, Ulaanbaatar, Mongolia

Corresponding author: gal.badrakh@msue.edu.mn

Received: 15/10/2022

Revised: 16/11/2022

Accepted: 07/12/2022

Abstract

One of the main goals of education is to prepare citizens who are capable to live and work in the modern society. And, the creative thinking skill could be considered as one of vital skills in today's world. We have conducted a research on possibilities of developing creative thinking skills of students through visual art training and intended to develop a teaching method for "Composition and Color Study" course of bachelor program "Teacher, Art Education". A total of 250 students who took "Composition and Color Study" course between 2013 and 2022 participated in the research, and the process and progress of students' creative thinking during the process of composition were studied using the method of observation as a group and/or individually. The results of the research confirm that it is possible to develop creative thinking skills of students through various composition tasks and we formulated criteria for measuring the creative thinking development of students and a methodology for using them in the training process.

Keywords: Creative thinking, typical thinking, shape, composition, development, new idea, successful solution